

Gusiev A. I. DEVELOPMENT OF TOLERANCE FOR AMBIGUITY AT STUDENTS PSYCHOLOGISTS. This article argues that contemporary conditions of existence can be characterized as a "new daily", the defining characteristic of which is the high level of both external and domestic uncertainties in any social or personal system. In this regard, the development and formation of tolerance for ambiguity among professionals whose work involves working in a high level of uncertainty is extremely important and promising area of research. Whereby there are new requirements for training of psychologists as professionals able to accompany the formation of the person in the uncertain environment. It is noted that the foreign and domestic scientists made numerous attempts to conceptualize and develop practical methods tolerance of uncertainty. The article provided an overview of international and domestic experience in the practical training of professionals whose work involves working in a high level of uncertainty. Contains a detailed description of the training program of tolerance for ambiguity based on the principles of personality-oriented approach to teaching future psychologists, principles of ekofacilitation interaction by PV Lushin and "Open Space" technology by Harrison Owen. The paper presents the theoretical and methodological basis of the program, and offers a means of psychodiagnostic control of the results.

Keywords: development of tolerance for ambiguity, teaching students of psychology, personality-oriented approach.

Отримано 02.02.2015

УДК 159.92

Дмитріюк Наталія Степанівна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДЕПРИВАЦІЇ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Дмитріюк Н. С. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДЕПРИВАЦІЇ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ. Публікація присвячена проблемі аналізу феномена психічної депривації у психологічній науці. Зокрема, у статті розглядаються теоретичні дослідження наукових підходів щодо розуміння проблеми психічної депривації, її причин, а також психологічних чинників її виникнення. Розкрито та описано специфіку та психологічні особливості феномену психічної депривації. Показано, що депривація становить особливу небезпеку у середовищі життєдіяльності сучасної людини. Представлено саморуйнування як найнебезпечнішу деприваційну деформацію особистості. Симптомами саморуйнування є зростання злочинності та наркоманії, суїцидних спроб і самогубств. У статті здійснено історичний аналіз проблеми психічної депривації. У статті проаналізовано та виокремлено чотири періоди у розвитку проблеми депривації: емпіричний, мобілізуючий, критичний та експериментально-теоретичний. Автором представлено основні види депривації. Усі види депривації несуть пагубні наслідки. Причина виникнення депривації ґрунтуються на тому, яка психічна потреба обирається за базову. Показано, що чинниками психічної депривації у дитячому віці є форми порушення зв'язку із специфічним стимулюючим середовищем: ізоляція та сепарація. Позбавлення любові, сімейного піклування, негативний ранній досвід емоційних взаємостосунків із значущими близькими сприяють появі у дитини різноманітних відхилень її психічного та особистісного розвитку. Зазначено, що сучасний етап у дослідженні проблеми психічної депривації має важливу практичну цінність та не є завершеним і стійким. Депривація створює обмеження для входження особистості в соціум, у соціальне оточення, зумовлює побудову неадекватних моделей міжособистісного спілкування, знижує активне ставлення до життя. Психічна депривація сприяє появі різноманітних відхилень, порушує психічний та особистісний розвиток.

Ключові слова: психічний розвиток, депривація, види депривації, форми депривації, ізоляція, сепарація.

Дмитриук Н. С. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ ДЕПРИВАЦИИ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ. Стаття посвящена рассмотрению феномена депривации в психологической науке. В частности, в статье рассматриваются теоретические исследования научных подходов к пониманию проблемы психической депривации, ее причины, а также психологических факторов ее влияния. Раскрыта и описана специфика и психологические особенности феномена психической депривации. Показано, что депривация особенно опасна в среде жизнедеятельности современного человека. Представлено саморазрушение как наиболее опасную депривационную деформацию личности. Симптомами саморазрушения являются увеличение преступности и наркомании, суицидальных попыток и самоубийств. Проанализирован исторический аспект изучения данной проблемы. В статье проанализированы и выделены четыре периода в развитии проблемы депривации: эмпирический, мобилизующий, критический и экспериментально-теоретический. Автором представлены основные виды депривации. Все виды депривации имеют пагубные последствия. Причина возникновения депривации основывается на том, какая психическая проблема выбирается как базовая. Показано, что факторами психической депривации в детском возрасте есть формы нарушения связи со специфичной стимулирующей средой: изоляция и сепарация. Лишение любви, семейной опеки, негативный ранний опыт эмоциональных отношений со значимыми близкими способствуют появлению у ребенка разных отклонений его психического и личностного развития. Рассмотрено современное состояние проблемы депривации в психологической науке. Представлен теоретический анализ сущностных характеристик понятия. Рассмотрены факторы, способствующие возникновению и развитию психической депривации. Статья основана на исследованиях как отечественных, так и зарубежных ученых. Отмечается, что современный этап в исследовании проблемы психической депривации имеет важную практическую ценность и не является завершенным и устойчивым. Депривация создает ограничения для вхождения личности в социум, в социальное окружение, обуславливает построение неадекватных моделей межличностного общения, понижает активное отношение к жизни. Психическая депривация способствует появлению разных психических отклонений, нарушает психическое и личностное развитие.

Ключевые слова: психическое развитие, депривация, виды депривации, формы депривации, изоляция, сепарация.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні прогресивні зміни в освітній системі характеризуються появою нових програм, зростанням мережі альтернативних установ, розробкою нових оригінальних матеріалів і т.п.. Водночас у розвитку українського суспільства існує проблема нестабільності, розмитості ціннісних орієнтирів і, як наслідок, - зростання соціального сирітства, дитячої безпритульності та поширення злочинності серед зростаючого покоління.

Порушення або неповнота різносторонніх зв'язків і відносин завжди або майже завжди призводять до підвищення вірогідності загрози безпеки життя і діяльності людини. Відсутність можливостей задоволення потреби у взаємодії негативно впливають на стан організму і детермінують розвиток психічної депривації.

Своєчасне налагодження правильних емоційних взаємостосунків між дитиною і дорослим обумовлюють успішність пізнавальної діяльності та її фізичний і психічний розвиток. У сучасних умовах сімейного та суспільного вихо-

вання виникають психічні порушення, що супроводжуються деприваційними ситуаціями: в закладах, у сім'ї, як у здорової, так і у дефектної дитини [4].

В умовах політичних та культурних перетворень проблема депривації порівнюється з ідеєю культурного виміру самотності. По суті, відбуваються суттєві деформації і зміщення у розвитку особистості: «...скорочення спілкування серед населення і розрив емоційних контактів; зникнення традиційних форм обміну інформацією; падіння цінності життя в очах населення і настання всезагального аномічного саморуйнування». Саморуйнування - найнебезпечніша деприваційна деформація особистості. Симптомами саморуйнування людей є зростання злочинності та наркоманії, суїцидних спроб і самогубств [4]. Таким чином, дослідження феномена депривації є наразі дуже **актуальним**.

Мета статті – здійснити теоретичне дослідження наукових підходів щодо розуміння феномену психічної депривації, її причин, а також психологічних чинників її виникнення.

Завдання: розкрити та описати специфіку та психологічні особливості феномену депривації.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблема депривації служить предметом дослідження соціології, психології, педагогіки. На сучасному етапі розвитку психологічної науки питання психічної депривації розглядаються за різними напрямками і, як свідчить аналіз наукової літератури, на сьогодні це питання має певну неузгодженість, яка передусім, полягає в тому, що існує декілька підходів до проблеми виникнення депривації та її впливу на формування особистості.

Теорія депривації, в українській психолого-педагогічній науці почала активно розвиватися лише після розпаду Радянського Союзу. Раніше термін був непотрібним, оскільки державу вважали найкращим вихователем для дітей. Абсолютизація такої думки призвела до того, що 1917 року всіх дітей Радянського Союзу було проголошено державними, а виховний процес уніфіковано. Цьому сприяли, по-перше, неуспішність поширення інституту прийомної сім'ї внаслідок його бюрократичності та формалізованості. По-друге, тоді ж набував популярності успіх колонії А. Макаренка. Через кілька десятків років історія повторилася, і в 60-х роках М.С. Хрущов знову проголосив школи-інтернати найкращою формою навчання і виховання дітей-сиріт. До речі, така політика відобразилася і на звичайних сім'ях – саме з цим було пов'язано створення цілодобових дитячих садків і масове зарахування дітей із незаможних сімей на проживання і навчання в школи-інтернати.

Введення терміна у науковий обіг було пов'язано з пошуком сімейних форм піклування про дітей-сиріт. Теорія депривації увібрала в себе численні традиції вітчизняної психології, педагогіки та філософії.

Вперше дослідниками проблеми депривації були представники класичного психоаналізу: З.Фрейд, Р.Шпіц, А.Фрейд, Дж.Боулбі, Д. Робертсон, С. Фрейберг, М.Малер, Д. Віннікота. У своїх працях вони зводять психічну депривацію у дитячому віці до материнської депривації, до взаємовідносин «мати – дитина».

Узагальненню багаточисленних емпіричних даних, що стосуються проблеми депривації, присвячено монографію чехословацьких авторів Й. Лангмейера та З. Матейчека «Психологічна депривація у дитячому віці». У ній автори виокремлюють найважливіші потреби дитини в процесі її розвитку і, відповідно, форми депривації та можливості задовольнити ці потреби [5].

Л. Виготський в своїх працях довів, що реабілітація депривованих дітей має бути акцентована не в бік зміни реакції дитини, а саме – на ліквідацію причин депривації. Вчений трактує затримки розвитку як результат депривації спілкування й контактів із зовнішнім світом, оточуючими [1].

Сучасні дослідники проблеми депривації Я. О. Гошовський, І. В. Дубровіна, С. Ю. Мещерякова, В. С. Мухіна, Г. В. Сем'я, Є. О. Смірнова, Є. А. Стребелева, Т. Н. Щасная, А. М. Прихожан, Н. М. Толстих, Т. І. Шульга, Л. М. Шипіцина, І. В. Ярославська в своїх наукових працях розглядають фактори, які обумовлюють появу різних видів депривації.

Провідну роль спілкування з дорослими в розвитку дітей, що виховуються в умовах психічної депривації, розглядали М. І. Лісіна, Л. Н. Галігузова, Т. В. Гуськова, І. А. Залісіна, Є. О. Смірнова.

Вивчення особливостей психічного розвитку дітей (І. Бех, В. Вінс, Я. Гошовський, Н. Карасьова, М. Кулеша, Л. Осмак, А. Прихожан, Н. Толстих, Т. Юферева) вказують на те, що родинна депривація є негативним чинником особистісного становлення дітей-вихованців інтернатних закладів.

Я. Гошовський підкреслює, що нехтування особистістю депривованого підлітка довколишнім мікросоціумом призводить до появи цілої низки психологічно дискомфортних станів, викривлених і роздроблених компонентів образу Я, що неминуче відбивається на всій структурі самосвідомості. Чітко простежується самозанурення, пригнічене самокопирсання депривованого підлітка, що реалізується в хисткому й хаотичному образі Я та в загальній особистісній дезадаптації [2].

Особливу увагу дослідженню явища психічної депривації як наслідку негативного соціально-психологічного впливу, якого зазнають вихованці закладів інтернатного типу, приділяли Т. О. Басілова, В. І. Брутман, Л. С. Волинець, М. М. Малофеев, Є. А. Стребелева та ін.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих наукових результатів. Під терміном «депривація» (англ. deprivation – втрата) розуміють втрату чогось, недостатнє задоволення якої-небудь важливої потреби. У психології його використовують виключно для визначення недостаєного задоволення основних психічних потреб. Термін складається з двох частин. «Де» означає, що йдеться про розрив стосунків, які мають згубні наслідки та спричиняють зміни розвитку в обраному напрямку, русі назад. «Привація» – приватний, вказує на те, що термін описує особисте, приватне життя. Таким чином, йдеться про згубні для розвитку дітей наслідки (затримки розвитку та навіть рух назад), які є життєво важливими та виникають внаслідок позбавлення батьківського піклування [3, с.18].

Аналіз терміну «депривація» дозволяє трактувати його дуже широко: це - втрата, відчуження, усунення, спонукання, покарання, позбавлення, ізоля-

ція, обмеження, недолік. Ключовими для розуміння сутності явища депривації є слова позбавлення та обмеження. Загалом, головною функціональною сутністю тривалої депривації слід визнати драматичне переживання людиною такого явища, як стійке і глибоке втручання травмуючих переживань в структуру особистості.

У сучасній науці феномен депривації є дослідженим недостатньо. Проте, у будь-якій науці не існує такої проблеми, яка могла б бути вирішена без врахування попередньої історії. Історія питання депривації безпосередньо переходить в постановку проблеми дослідження. Остання органічно витікає із першої. Глибина, фундаментальність цієї частини дослідження є у психологічній науці однією з найнеобхідніших умов, які визначають наукову цінність роботи.

У дослідженні Й. Лангмейер, З. Матейчек здійснено історичний аналіз проблеми депривації, який дозволяє виокремити чотири періоди: емпіричний, мобілізуючий, критичний та експериментально-теоретичний [5].

Перший період «емпіричний». Він починається приблизно з другої половини ХІХ ст., триває до 30-х років ХХ ст. і характеризується накопиченням досвіду й інформації без чіткого їх аналізу та систематизації. Спостереження на той час проводилися дитячими лікарями в притулках, дитячих лікарнях та інших дитячих установах і свідчили про високу трагічну смертність і знижену життєздатність дітей.

Потужним стимулом для інтересу вчених до цієї проблеми були наслідки Першої світової війни, а потім й досвід великої економічної кризи початку 30-х років. Створення післявоєнної соціальної служби, значне поліпшення гігієнічних умов в дитячих установах і прогресу медицині призвели до важливого висновку: у дітей, які виховувалися в установах, можна суттєво знизити смертність, але ці діти, порівняно з дітьми із сімей, є менш стійкішими щодо несприятливих зовнішніх впливів і розвиваються вони із затримкою і нерівномірно. Вирішальне значення в цьому несприятливому стані доводиться відвести психічним чинникам.

У цей час починається активне використання поняття «госпіталізм», яке фактично означало феномен високої смертності дітей. Дискусії щодо природи цього феномена, які розгорнулися між відомими німецькими педіатрами М. Пфаундлером і А. Шлосманом, концентрувалися навколо питання про співвідношення ролі в розвитку госпіталізму, з одного боку, таких матеріальних чинників, як недбалість лікарів, погані догляд та харчування, а, з іншого – чинника відсутності материнського піклування в дитячих установах. До цього ж М. Пфаундлер мав скептичну точку зору стосовно закладів для малюків, бо вважав, що їх вихованці мають «стигмат неповноцінності» упродовж усього життя або ж довготривалих років з приводу відсутності особистого індивідуального материнського піклування. На відміну від нього А. Шлосман бачив у будинках для малюків заклади, за допомогою яких можна сприяти нормальному розвитку найбільш занедбаних дітей.

У розвитку вітчизняної теорії депривації у період 20–30-х років ХХ ст. значну роль відіграв взаємозв'язок таких наук, як фізіологія, педіатрія, психіатрія, психологія та педологія. Першими, хто в Росії займався проблемою го-

спіталізму та вихованням важковиховуваних дітей, були В. Кащенко, А.Макаренко та В. Мясіщев, які робили акцент саме на вплив середовища на особистість дитини. На той час дослідження депривації велося за такими напрямками: рефлексологічним (В. Бехтерев, М. Щелованова), біологізаторським (Є. Аркін, П. Блонський, Г. Фортунатов), соціологізаторським (К. Корнілов, А. Залкінд, С. Моложавий). У вітчизняній психології того часу людина сприймається лише як соціальна одиниця, а не унікальна особистість. Особлива увага приділялась дослідженню колективу, який розглядався саме як найбільш сприятливе соціальне середовище для реабілітації наслідків соціальної депривації безпритульних дітей [7].

«Мобілізуючий» – 30-ті та 40-ві роки ХХ ст. Його початковою віхою стали праці так званої віденської школи Ш. Бюллер, яка зі своїми співробітниками систематично вивчала психічний розвиток дітей у різних несприятливих умовах життя. Г. Гетцер розглядає питання депривації ширше. Вона вела спостереження за дітьми, які проживали в складних соціальних та економічних умовах, зростали без сім'ї або були під опікою родичів та інших людей, а також виховувалися в дитячих закладах. У. Голдфарб в цілому ряді робіт порівнює дітей, що виховувалися спочатку в установах, а потім переданих на піклування опікунів, з дітьми, які виховувалися в опікунів з найранішого дитинства. Він приходить висновку про дію результатів раннього утримання в інтернатних установах на розвиток інтелекту та характеру дітей. Одними з перших дослідників проблеми госпіталізму були Р. Шпіц й А. Фрейд, які описали в своїх працях з материнської депривації феноменологію драматичних змін душевного стану дитини після відлучення від матері. У психоаналітичній теорії ранні дитячо-материнські відносини розглядаються як підстава для всіх відносин людини з її оточенням, а сім'я – як база для формування унікальної особистості.

Поворотним пунктом з вивчення психічної депривації у дитинстві стала монографія Дж. Болбі «Материнська турбота та психічне здоров'я».

«Критичний», що припадає приблизно на 50-ті роки ХХ ст. Суть його, на відміну від другого, у тому, що саме тоді було з'ясовано існування низки ситуацій, у яких виникає депривація. Вивчати депривацію почали в умовах сім'ї. Кульмінацією цього періоду була публікація Всесвітньої організації охорони здоров'я в Женеві в 1962 році під назвою «Відсутність материнської турботи». В ній було розглянуто в різних аспектах результати досліджень депривації, проаналізовано класичні концепції з позиції методології дослідження. Депривація вийшла за вузькі межі, її стали розглядати з погляду сфер суспільного життя. Було зроблено висновок про негативний вплив технократизації суспільства на соціальну поведінку молоді, збільшення кількості соціальних відхилень.

Саме у 50-60-ті роки посилюється інтерес до проблеми особистості та індивідуальності; дослідження йшли в контексті проблем спілкування та самосвідомості (Л. К. Токмакова, К. З. Асатурова, Л. І. Божович).

«Експериментально-теоретичний», що почався в 60-ті роки. Від попередніх відрізняється більш глибоким вивченням взаємодії між організмом і со-

ціальним середовищем в умовах депривації. Розпочали інтенсивно вивчати невеликі групи в соціальних ситуаціях, за якими спостерігали і які контролювали. Зроблено висновок, що соціальне середовище впливає на організм не безпосередньо, а заломлюється кризь закономірності його розвитку.

С.П. Полюк, аналізуючи основні підходи до проблеми депривації стверджує, що настає п'ятий період, який можна визначити як «експериментально-практичний». Він характеризується інтенсивним формуванням практичної психології після 1991 року. У цей час створюються системи психологічної допомоги конкретним групам людей з конкретними вадами, відхиленнями. На сьогодні вводяться посади практичного психолога в навчальних закладах будь-якого рівня навчання, на виробництві, у правоохоронних структурах та збройних формуваннях і, навіть, у пенітенціарних установах. Така необхідність виникла у зв'язку з потужним впливом зовнішніх умов, що призводять до виникнення психічних розладів, адаптаційних розладів, дезадаптаційних станів, які, у свою чергу, призводять до порушень поведінки, що виявляються у різного роду адикціях, девіаціях тощо. Тому на цьому етапі виникає потреба у створенні системи, яка б забезпечила психологічну допомогу, тому й з'являються сьогодні різні засоби подолання наслідків дезадаптаційних станів, а саме: створюються центри психологічної допомоги дітям, сім'ям, жертвам насилля; реабілітаційні центри для військовослужбовців-пенсіонерів, учасників бойових дій, осіб, що звільнились з місць позбавлення волі; розроблюються спеціальні тренінгові, коригуючі, розвивальні програми.

Безперечно, що депривація є особливою небезпекою у середовищі життєдіяльності сучасної людини. В.Франкл стверджує, у кожного часу свої проблеми і кожному часу потрібна конкретна допомога в подоланні труднощів, що сьогодні ми, по суті, маємо справу вже з фрустрацією екзистенційних потреб. «Сьогодні людина вже не стільки страждає від почуття неповноцінності, як у часи Адлера, скільки від глибинного почуття втрати сенсу, яке пов'язане з відчуттям порожнечі» [8]. Драматичне переживання людиною депривації екзистенціальних потреб - нудьга, апатія, відокремлення, відсторонення від Світу.

Різні негативні впливи, які спостерігаються в звичних життєвих ситуаціях та супроводжуються негативними емоціями можуть стати пусковим механізмом психічної депривації та її небажаних наслідків. Причина виникнення депривації ґрунтуються на тому, яка психічна потреба обирається за базову, тобто в чому полягає суть недостатності, позбавлення, і як вони впливають на виникнення психічних порушень.

Депривована дитина нерідко виростає у зразковій сім'ї, однак її розумовий та особливо емоційний розвиток може бути серйозно порушений.

Види депривації зазвичай виділяють в залежності від того, яка потреба не задовольняється. Чехословацькі автори Й.Лангмайєр та З. Матейчек у монографії «Психологічна депривація у дитячому віці» виділяють такі основні види депривації:

1. Депривація стимульна (сенсорна): недостатня кількість сенсорних стимулів або їх обмежена мінливість. З цим видом депривації стикаються в будинках дитини та інших інтернатних закладах.

2. Депривація значень(когнітивна): виникає в умовах надто мінливого хаотичного або не досить мінливого зовнішнього середовища; структура зовнішнього світу без чіткого впорядкування і змісту, яка не дає можливості розуміти, передбачати і регулювати необхідну для нормального розвитку специфічну стимуляцію. Деякі автори розглядають когнітивну депривацію як один з феноменів ранньої материнської депривації.

3. Депривація емоційного ставлення (емоційна): недостатня можливість для встановлення інтимного емоційного ставлення до певної особи або розрив такого емоційного зв'язку, якщо він уже був налагоджений. Оскільки для дитини такою близькою людиною найчастіше є мати, то емоційну депривацію в ранньому віці часто ототожнюють з материнською депривацією.

4. Депривація ідентичності (соціальна): обмежена можливість для засвоєння певної самостійної соціальної ролі через ідентифікацію з дорослою людиною або старшою дитиною (наприклад, в умовах неповної сім'ї або її відсутності [1]).

Більшість авторів також зупиняються переважно на цих видах депривації і визначають їх зміст приблизно однаковим чином.

Сенсорна депривація іноді описується поняттям «збіднене середовище», тобто середовище, в якому людина не отримує достатню кількість зорових, слухових, дотикових та інших стимулів. Таке середовище може супроводжувати розвиток дитини, а також включатися в життєві ситуації дорослої людини.

Когнітивна (інформаційна) депривація перешкоджає створенню адекватних моделей навколишнього світу. Якщо немає необхідної інформації, уявлень про зв'язки між предметами і явищами, людина створює «уявні зв'язки» (за І. П. Павловим), у людини з'являються помилкові переконання.

З емоційною депривацією можуть зіткнутися як діти, так і дорослі. Стосовно до дітей іноді використовують поняття «материнська депривація», підкреслюючи важливу роль емоційного зв'язку дитини і матері; розрив або дефіцит цього зв'язку приводить до цілого ряду порушень психічного здоров'я дитини.

Соціальна депривація в літературі трактується досить широко. З нею стикаються і діти, які живуть або навчаються в закритих установах, і дорослі люди, які з тих чи інших причин перебувають в ізоляції від суспільства або мають обмежені контакти з іншими людьми, літні люди після виходу на пенсію та ін.

В житті різні види депривації складно переплітаються. Деякі з них можуть об'єднуватися, одна може бути наслідком іншої. Крім зазначених вище, існують і інші види депривації. Наприклад, з руховою депривацією людина стикається тоді, коли є обмеження в рухах (в результаті травми, хвороби або в інших випадках). Така депривація, не будучи безпосередньо психічною, надає тим не менш сильний вплив на психічний стан людини. Даний факт був неодноразово зафіксовано при проведенні відповідних експериментів (Наприклад, коли людину розміщували в спеціальній звукоізолюваній камері на ліжку, чи в спеціальній ванні (у неї виникало відчуття невагомості) і повна відсутність будь яких стимулів, люди довго не витримували і переривали дослідження, а хто витримав, в подальшому розвивались психічні розлади). Ру-

хова депривація впливає і на психічний розвиток. Зокрема, у віковій психології отримані дані про те, що розвиток рухів у дитинстві є одним із факторів формування «Я образу».

У сучасній психології та суміжних гуманітарних науках існують деякі види депривації, що мають узагальнений характер або пов'язані з окремими аспектами існування людини в суспільстві: освітня, економічна, етична депривація і ін.. Крім видів, існують різні форми прояву депривації, які за формою можуть бути явними або прихованими.

Чинниками психічної депривації у дитячому віці є форми порушення зв'язку дитини із специфічним стимулюючим середовищем: ізоляція та сепарація. Ізоляція передбачає недостатність або відсутність специфічної стимуляції. Ізоляція виникає у всіх можливих конкретних ситуаціях. Сепарація означає ситуацію, коли відбувається розрив специфічного зв'язку між дитиною та її соціальним середовищем.

Й.Лангмайєр та З. Матейчек виділяють дві групи умов, при яких діють чинники ізоляції та сепарації, отже, має місце психічна депривація. Йдеться про зовнішні та внутрішні умови. До зовнішніх умов психічної депривації у дитячому віці належать:

1) доволі рідкі випадки крайньої соціальної ізоляції, класичними документованими прикладами якої можна вважати історії Віктора з Авейрона, Амалі і Камалі, Каспара Хаузера [6, с. 25-32];

2) будь-які форми досить тривалої фізичної розлуки з матір'ю, сім'єю, що виникає з різноманітних причин;

3) недостатність сімейної турботи, що виникає в умовах:

а) неповної сім'ї;

б) психічних відхилень у батьків;

в) багатодітної малозабезпеченої сім'ї;

г) зміни у складі сім'ї;

д) небажаної вагітності, збереження якої призвело до народження даної дитини.

До чинників, які визначають внутрішню природу психічної депривації належать:

1) вік дитини;

2) попередній досвід психічної депривації з урахуванням віку, на який він доводився;

3) стать дитини;

4) темперамент або конституція дитини;

5) соматичні або психічні відхилення, якщо вони є у дитини.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок, що на сучасному етапі проблема дослідження феномену депривації має важливу практичну цінність та не є завершеною і стійкою. Відсутність можливостей задоволення потреби у взаємодії негативно впливають на стан організму і детермінують розвиток психічної депривації. Психічна депривація сприяє появі різноманітних відхилень, порушує психічний та особистісний розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Выготский Л. С.* Вопросы детской психологии / Выготский Л.С. – СПб.: СОЮЗ, 1997 – 224 с.
2. *Гошовський Я.О.* Становлення образу Я в підлітків школи-інтернату в умовах депривації батьківського впливу: дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / Гошовський Ярослав Олександрович. - К., 1995. – 177 с.
3. *Гура Е.І.* Психічні та поведінкові розлади у дітей підліткового віку, позбавлених батьківського піклування (клініка, діагностика, реабілітація): дис. канд. медичних. наук: 14.01.16 «Психіатрія» / Е.І. Гура. – Дніпропетровськ., 2007. –179 с.
4. Емоційний розвиток дитини / Упоряд. С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. – К., 2003. – 124 с.
5. *Лангмейер И.* Психическая депривация в детском возрасте / И. Лангмейер, З.Матейчек; пер. Г.А. Овсянникова. – Изд.1-е русск. – Прага: ЧССР: Авиценум. Медицинское издательство, 1984. – 334 с.
6. *Раттер М.* Помощь трудным детям. / Раттер М. – М.: Прогресс, 1999 – С. 214.
7. *Сидоренко О. А.* Соціально-психологічна характеристика феномена депривації / О. А. Сидоренко // Теоретичні і прикладні проблеми психології : збірник наукових праць. / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2010. – С. 81-85.
8. *Франкл В.* Людина в пошуках сенсу. / Франкл В.: - К., 1990, с. 24.
9. *Юр'єв А.І.* Введення в політичну психологію / Юр'єв А.І. – СПб., 1992, С. 67.

REFERENCES transliterated

1. *Vygotskij L.S.* Voprosy detskoj psixologii / Vygotskij L.S. – SPb.: SOYUZ, 1997 – 224 s.
2. *Goshovskij Ya.O.* Stanovlennya obrazu Ya v pidlitkiv shkoli-internatu v umovaxdeprivacii batkivskogo vplivu: dis... kand. psixol. nauk : 19.00.07 / Goshovskij Yaroslav Oleksandrovich. - K., 1995. - 177 s.
3. *Gura E.I.* Psixichni ta povedinkovi rozladi u ditej pidlitkovogo viku, pozbavlenix batkivskogo pikluvannya (klinika, diagnostika, reabilitaciya): dis. kand. medichnix. nauk: 14.01.16 «Psixiatriya» / E.I. Gura. – Dnipropetrovsk., 2007. –179 s.
4. Emocijnij rozvitok ditini / Uporyad. S. Maksimenko, K.Maksimenko, O.Glavnik. – K., 2003. – 124 s.
5. *Langmejer I.* Psixicheskaya deprivaciya v detskom vozdaste / I. Langmejer, Z.Matejcek; per. G.A. Ovsyannikova. – Izd.1-e russk. – Praga: ChSSR: Avicenum. Medicinskoe izdatelstvo, 1984. - 334s.
6. *Ratter M.* Pomoshh trudnym detyam. / Ratter M. – M.: Progress, 1999 – S. 214.
7. *Sidorenko O. A.* Socialno-psixologichna xarakteristika fenomena deprivacii / O. A. Sidorenko // Teoretichni i prikladni problemi psixologii : zbirnik naukovix prac. / Sxidnoukraïnskij nacionalnij universitet imeni Volodimira Dalya. – Lugansk, 2010. – S. 81–85.
8. *Frankl V.* Lyudina v poshukax sensu. / Frankl V.: – K., 1990, s. 24.
9. *Yuriev A.I.* Vvedennya v politichnu psixologiyu. / Yuriev A.I.. – SPb., 1992, s. 67.

Dmytriuk N. S. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS of STUDYING the DEPRIVATION PROBLEM in PSYCHOLOGICAL SCIENCE. The work highlights the problem of analyzing the phenomenon of psychic deprivation in psychological science. In particular, this article describes the theoretical study of scientific approaches to understanding mental deprivation, its causes and psychological factors of its emergence. Specificity and psychological characteristics of the mental deprivation phenomenon are disclosed and described. It is shown that deprivation is a particular danger in the living environment of a person. Self-

destruction is presented as the most dangerous depriving deformation of a personality. The symptoms of self-destruction is the increase in crime and drug abuse, suicide attempts and suicidal. This article provides a historical analysis of the problem of mental deprivation. Four periods in the development of deprivation problem are analyzed and singled out. They are: empirical, mobilizing, critical, theoretical-experimental. The author describes the main types of deprivation. All kinds of deprivation have harmful consequences. The cause of deprivation is connected with the choice of the basic psychological need. It is shown that psychological factors of deprivation in childhood is a form of abuse because of specific stimulating environment: isolation and separation. Getting rid of love, family care, early negative experience concerning significant emotional relationships with close people contributing to the child in various abnormalities of psychic and personal development. It is mentioned that the current stage in the study of psychic deprivation problems has important practical value and is not complete and sustainable. Deprivation creates restrictions for entry of the individual into society, the social environment, leads to the construction of inadequate models in interpersonal communication, reduces active attitude to life. Psychic deprivation contributes to the emergence of different deviations, violates psychic and personal development.

Keywords: mental development, deprivation, deprivation, forms of deprivation, isolation, separation.

Отримано 03.02.2015

УДК 159.9

*Кириченко Віктор Васильович,
Марчук Катерина Анатоліївна*

ЛІТЕРАТУРНЕ ПОЛОТНО ЖИТТЯ

Кириченко В. В., Марчук К. А. ЛІТЕРАТУРНЕ ПОЛОТНО ЖИТТЯ. У статті йдеться про психологічні особливості сприймання особистістю власного життєвого досвіду. Акцентується увага на ролі культурного досвіду, який формується шляхом інтеріоризації елементів культури у процесі споживання інформаційної продукції. Вказується на роль естетичної, гедоністичної, втішально-компенсаторної функцій художньої літератури у сприйманні особистістю власного життєвого досвіду. Звертається увага на психотерапевтичні функції літературної творчості як способу ретроспективного відображення життєвого шляху особистості. У межах літературного сюжету автор намагається пере структурувати власне життя і наситити його подіями, які були бажаними у його житті, викресливши, натомість, ті, що здійснили травмуючий вплив. Життєвий світ особистості автора репрезентується як цілісне сюжетно-рольове полотно на якому відбувається розстановка ключових персонажів, які вплинули на його долю: друзів, ворогів, наставників, кумирів. У межах сюжету відбувається детальне осмислення життя, значення окремих подій, вчинків; здійснюється спроба перебудувати логіку життєвих подій, відтворити значимі деталі чи долати нові. Літературна творчість є одним з ключових виявів духовності людини її глибинної здатності до самоконструювання та особистісного розвитку.

Ключові слова: літературна творчість, життєвий шлях, культура, інформація, соціальна екологія.

Кириченко В.В., Марчук К.А. ЛИТЕРАТУРНОЕ ПОЛОТНО ЖИЗНИ. В статье идет речь о психологических особенностях восприятия личностью собственного жизненного опыта. Акцентируется внимание на роли культурного опыта, который формируется путем интериоризации элементов культуры в процессе потребления информационной продук-